

De West-Balkan in Vogelvlucht.

als kunstenaar van iemand met zoo onmiskenbaar groote gaven als Albert Roelofs.

Nochtans... ik zou me voor het oogeblik advokaat van een verloren zaak achten, als ik niet een alles weerleggend argument kon bijbrengen: ik heb dingen van Roelofs gezien, die, bij minder vastheid en kennis, reeds van dezelfde opvatting spreken als zijn laatste werk en die gemaakt zijn *lang voor hij ooit een enkel schilderij van Mancini onder de oogen gehad had*.

Ik voor mij voel tusschen het werk van Mancini en dat van Roelofs, hoewel hun beider wijze van lichtoplossing verwant is, essentieele verschillen. Mancini, de gigant, schildert als in wanhoop. Bij Roelofs vind ik veel meer een genot, een savoureeeren van het mooie, dat hij ziet en wil uitbeelden. Mancini is een leeuw, die zijn manen schudt en met geweldigen klauw zijn slagen toe-brengt. Hij heeft kleurcontrasten zoo fors, dat niemand behoeft te trachten hem daarin na te volgen. Albert Roelofs *zoekt* zelfs niet in die richting. Zijn hoofdkleuren zijn eigenlijk zwart en wit, en zijn schilderijen, hoe petil-lant ook, zijn van kleur in den regel haast sober.

't Is tusschen deze twee het verschil van een bazuin en een viool, van een groot, middel-eeuwsch tweehands-zwaard en een Louis XV degen. Met het ridderzwaard werd een schedel gekloofd, met den degen, waar-van het lemmet met goud was geïncrusteerd, werd elegant een kleine incisie ter hoogte van het hart toegebracht.

Lieve hemel, waar dwaal ik met mijn ver-gelijkingen heen.

Ik heb het nu al over moordwerktuigen, in stede van over de kunst, die het leven brengt.

Daarom, ik zie er verder van af.

Niets spreekt beter over den artist, dan zijn werk zelf. Laat dus Roelofs' werk de wereld in gaan. Hij heeft nog veel jaren vóór zich. Hij zal hebben voort te gaan, zich aan de studie der natuur te verfrischen. Dat is een bron, die nimmer raakt uitgeput.

En dan zie ik voor dit Zondagskind, dat in de Hollandsche school, in het gezelschap van zoovele aristocraten in de kunst, reeds

een goede plaats inneemt op een leeftijd, waarop de meeste anderen nog niet veel anders doen dan ploeteren, een groote toe-komst open.

Hij is er een, qui ira loin, zooals Meunier zei.

Ten slotte voldoe ik nog aan een wensch van Roelofs zelf. Hij verzoekt me twee men-schen te vermelden, die op de ontwikkeling en den gang van zijn werk grooten invloed hebben geoeft.

Vooreerst zijn vader, die hem door leering en voorbeeld de oogen opende voor al wat groot en mooi was, en den grondslag legde van een, vóór alles, gezonde opvatting in de kunst.

Ten tweede zijn jonge vrouw, wier scherp-zinnig oordeel en fijne smaak hem nog dagelijks het werken licht maakt, wier beeld en wier geest hem reeds zooveel heeft doen scheppen, dat onder zijn gelukkigste concep-ties behoort.

Hoe prettig is het mij, met dit trekje, dat het karakter van den mensch Roelofs in zulk een beminnelijk licht plaatst, te kunnen be-sluiten.

November 1903.

D E WEST-BALKAN IN VOGEL- VLUCHT. DOOR M. WAGEN- VOORT. † † † † † † † † † †

Een jaar geleden, nog in frissche onbekendheid met menschen en toestanden, wist ik hoe met de oplossing der „Oostersche questie” aan. Nu heb ik Makedonië, Servië, Slavonië, Bosnië, Herzogewina, en Montenegro door-reisd, en weet ik het niet meer. In elk dezer landen doet de sfinx, aan wie iedere huis-zittende dorpsjournalist een antwoord weet te geven, dat althans hem zelf bevredigt, maar die reeds zooveel menschen gedood heeft, en voortgaat er zooveel te doden, zich anders voor, en stelt andere vragen. Makedonië is nog Turksch: met elke lente ontwaken zijne Christen-bewoners uit den winterslaap, door de nachtmerrie van Turksche overheersching gekweld. Dan gaat door de wereld het honderd-voud vergroot gerucht van moedig verweer,

De West-Balkan in Vogelvlucht.

ontzettende wreedheid, en steeds feller haat van *komitadsji* en Turk, op elkaars verdelging uit. Bosnië en Herzogewina, Turksche landen door Oostenrijk-Hongarije geadministreerd, zijn

het in Peter Karageorgevitsj een nieuwen koning gekozen, nadat een bloeddorstige soldateska de Obrenovitsj-dynastie heeft opgeruimd op een wijze, die de Turkenvreter ten

KARAFERIA. HET OUDE BERÉA.

nu rustig, maar de lijken der gevallenen, die vochten om zich de bescherming van „Franz Jozef” van den rug te werpen, kunnen in der aarde moederschoot nog niet bloemen en graan geworden zijn: de nagalm van hun strijd van bloeddorstige krankzinnigheid is nog niet geheel verstorven. Is 't dan mogelijk dat een christelijke regeering een muzelmansche bevolking evenmin bevredigt, als een muzelmansche een christelijke? Maar Slavonië, Kroatië en Dalmatië dan? Zij kunnen zich den Turk nauwelijks meer herinneren. Christelijke landen, genieten zij sinds eeuwen wat men de zegeningen noemt van een christelijk bestuur. Toch is de opstand er latent: een smeulend vuur, dat soms uitbreekt in een korten, dadelijk-gebluschten brand. En Servië! Het heeft nu eindelijk zijn zelfbestuur. Het is een eigen, vrij koninkrijk. Maar pas heeft

onzent en elders aan het nadenken zou moeten brengen, indien zij nadenken konden. Montenegro? Karakteristiek klein land, karakteristiek beminnelijk volk, dat van de „Oostersche quaestie” leeft, zooals een advocaat van processen. Het is vrij, het is zelfstandig. Wat? Op het orthodoxe feest van Christus' hemelvaart ging een groot getal zijner kloeke en schoone zonen bergafwaarts naar Cattaro. Zij zeiden hunne Zwarte Bergen vaarwel. Zij gingen naar Amerika en lieten den Turk de Turk.

Het schijnt dus niet enkel de Turksche overheersching te zijn, die de lieden van den Balkan tot opstand drijft. *Jays balcaniques, pays volcaniques!*

* * *

Ik ben naar Makedonië gegaan om er den weg te volgen door den apostel Paulus afgelegd: van Neapolis (Kavalla) tot Beréa (Veria), en heb langs dien weg welvarende steden gevonden: bloeiende landstreken, bewoond door een Grieksche bevolking, vrij sterk, in Saloniki zelfs overheerschend, met Spaansche Joden vermengd. Het land heeft in dit Zuiden nog groote vlakten, Noordelijker en Westelijker, naar Servië en Bulgarijë

EEN TURKSCH KOFFIE-KEUKEN.

toe, vooral naar het Albaneesche, wordt het door zijne grootsch-geformeerde bergen, tot laat in den zomer wit-berafeld van sneeuw, de flanken met dichte bosschen bedekt, wél het land van roovers in vreedstijd, en van vrijescharen in den oorlog. Het zou een heerlijk land kunnen zijn, en mooi zal het altijd blijven met zijne *planina's* — bergketenen — die als donkere wolken achter de dichtbijge rotsgolven tegen den blauwen hemel opstaan, als eischen zij deel aan zijn ruimte en onbereikbaarheid. De heerlijkste van allen, waarlijk de koning der Makedonische bergreuzen, is de Olympos: nog steeds een Homerisch gedicht, zeer klaar soms, ijl zelfs, tastbaar haast in zijn doorzichtige atmosfeer, dan, over de blauwe Golf van Saloniki heen, vèr weg, vaag als een droom, onbereikbaar als het ideaal, grootsch en schoon altijd als de gedachte aan wat goddelijk is, soms als een wolk boven de wolken oprijzende, rose zijn sneeuw tegen het diepe blauw van den hemel: stille, loutere berg, waar de goden

wonen, hoog uit boven de lagere bergen der menschen, Noordwaarts, wier echoën met harde geruchten van strijd en verderf wegvlieden, wier flanken gedrenkt zijn van bloed, en bezaaid met verminkte menschenlijken.

Het Zuiden is het helleensche gedeelte van Makedonië. Iets van de Olympische kalmte bezielt het weldadig. Indien het niet altijd de rust geniet van zijn droom des verledens, waarin Griekenland de wereld blij en gelukkig maakte, en Alexander, hij die in dit bergland 't eerst toonde, dat menschen groot als bergen kunnen zijn, de wereld van Makedonië deed spreken, indien het niet altijd zijn vlijtigen arbeid voor het heden kan voortzetten, en soms angstig opschrikt uit zijn gepeins van het groote Hellas der toekomst, het is wíl de Barbaren, uit het Noord-Westen gekomen, de Slavenhorden, die het land als een zandvloed overstroonden, en reeds den voet van den godenberg hebben bereikt, schreeuwen, dat hunner het oude land is, en, zich op Alexander beroepende, zeggen,

dat zij er meester van willen zijn. *Anathema!*

Elk volk op den Balkan heeft zijn „idée,” enkel de Grieken hebben „de groote idée.” Zelfs glimlachen deze er om, dat de Bulgaarsche Makedoniërs — die Barbaren! — ook al van een „idée” spreken. En de Serviërs, èn de Albaneëzen, èn zelfs de Montenegrijnen! Er zijn geen kinderen meer.

De Bulgaren van het vorstendom hebben de „idée” van een Groot-Bulgarijë; de Bulgaarsche Makedoniërs van een vrij en zelfstandig Makedonië; de Serviërs droomen van een herleving van het doode Servische Czarenrijk; de Albaneëzen van een Albaneesch koninkrijk. Wat Montenegro betreft: het heeft zijn eerezucht nog niet geformuleerd, maar met de rollende oogen van Abelino kijkt het om zich heen, klaar om dadelijk den Turk, aller gemeenschappelijken vijand, te verslinden met denzelfden onverbiddelijken doodshaat, als waarmee een journalist van de Amsterdamsche Pijpenmarkt hem verslindt.

Het gevolg van dit staatkundig *imbroglio*,

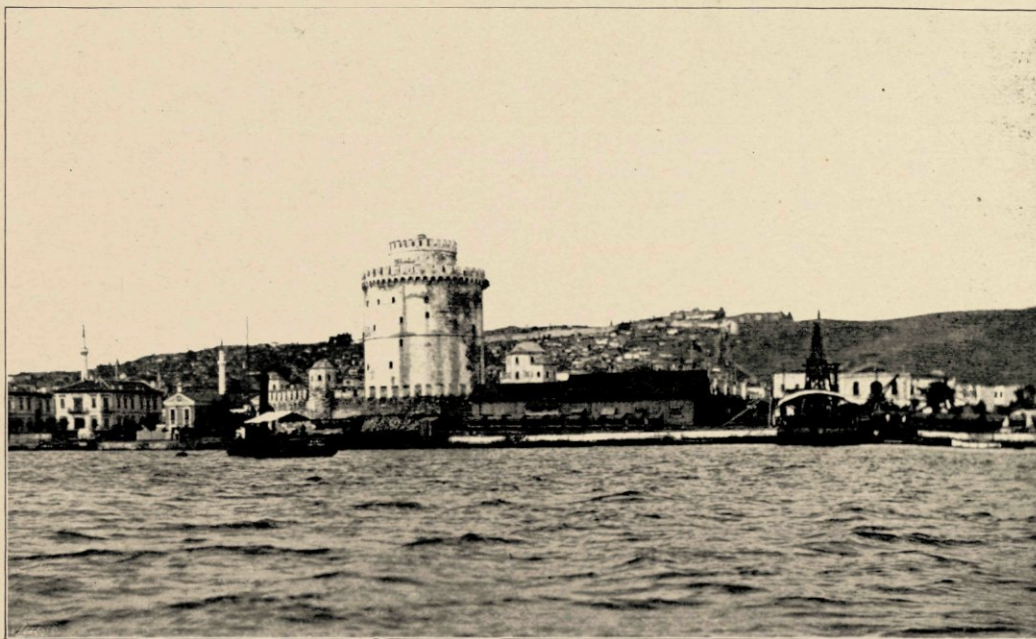
De West-Balkan in Vogelvlucht.

verergerd door den onderlingen nijd en het wederkeurig wantrouwen der groote mogendheden, is dat geheel Makedonië, op de kuststreek na, èèn woestenij is. Dat heeft de Turk gedaan! Ongetwijfeld. In den Balkan extermineren de Turken de Bulgaren, en de Bulgaren de Turken. Wanneer deze het die doen, heet het wreedheid en fanatisme; doen die het deze dan is het een vrijheidskamp. Maar wat doen de groote mogendheden? Zij kijken het aan, en hare ambassadeurs schrijven diplomatieke nota's. En de journalisten, die dagelijks over de Turksche wreedheden babbelen, zijn blind voor het onrecht, dat die groote lafaards een van beide volken, of den Turken, of den Bulgaren, of beiden tegelijk, aandoen. Niet de Turken dragen schuld aan de verwoesting en uitmoording van Makedonië, evenmin de Bulgaren, maar de leidende ministers van Rusland, Oostenrijk-Hongarij, Engeland, Frankrijk, Duitschland, Italië, de Vereenigde Staten, die intrigeeren als balletdanseressen, en, de journalisten dier landen, die, waar het de „Oostersche questie” geldt, liegen als loopjongens. En een groot deel onzer eigen journalisten, die niet verder zien dan hun neus lang is — ofschoon die lang is! — praten hunne buitenlandsche collega's na.

* * *

Wat van dit jammervolle land te zeggen anders dan dat de velden er braak liggen, en de dorpen er verwoest zijn? Ik ben het dwars doorgegaan met den spoortrein, op gevaar af door de *komitadsji's* opgeblazen te worden, en, van de spoorlijn af, met een rijtuig, uitziende naar de opstandelingen. Kleine stations bewaakt door Turksche soldaten; Turksche soldaten in den trein; bij begin en eind van elke reis een nauwkeurig nagaan van de *tezkeré* — het binnenlandsche paspoort —; de spoorwegbruggen aan weerszijden bewaakt door soldaten; op de toppen en flanken der bergen de witte puntjes van een tentenkamp. De bewoners dier bekoorlijke kleine bergsteden, wanneer zij niet gevlucht en hunne woningen half-verwoest waren, muzelmansch en Grieksch, in nooit aflatende ontroering, in nooit verminderde vrees voor de *komitadsji's*, kort te voren nog hunne vrienden, hunne bureu, nu dood en verderf over hunne gezinnen verspreidende; het Bulgaarsche deel der bevolking had zich, wat de mannen betreft, gedwongen meestal, bij de opstandelingen moeten aansluiten, de vrouwen en kinderen waren gevlucht naar de andere zijde der Bulgaarsche grens.

Niet toef ik gaarne te midden van zulk een dagelijks door nieuwe ontroering door

GEZICHT OP SALONIKI MET DEN „WITTEN TOREN” (GEVANGENIS VAN BULGAARSCH OPSTANDELINGEN).

De West-Balkan in Vogelvlucht.

beefde bevolking, ik die de volken wensch gade te slaan in hun arbeid en in hun spel. Maar hoe zonderling spoedig raakt men aan ontroering gewend, en telt het gevaar licht. Ook lijkt dat alles op een afstand veel grooter, veel ontzettender dan het werkelijk is. In Saloniki sprak ieder lang te voren over den dynamietaanslag, die stond gepleegd te worden. Ieder wist, om zoo te zeggen, dat de grond onderwoeld was, dat de *Banque de Salonique* het een of anderen dag zou moeten ontgelden, maar juist wijl ieder er zoo over sprak, hechte niemand er beteekenis aan. Tot op een avond de bevolking werd opgeschrikt: de aanslag!

EEN SERVISCH VROUW IN DE NATIONALE DRACHT.

Gevaar! Wat is dat? Enkel de vreesachtigen weten die vraag te beantwoorden, zooals enkel de ongezonde lieden voortdurend bang zijn voor ziekte. In Serres, in Monastir, in Perlepé, in Uskub heb ik in de bazaars gewandeld, overdag, 's avonds een glaasje gedronken met vroolijke Turksche officieren, en wij babbelden over Cléo de Mérode, en over de *belle* Otéro; of een Grieksche archimandriet liet mij zijn collectie Makedonische penningen en cameën zien, om mij te bewijzen, dat in de Oudheid wel waarlijk over heel dit

land de zon van Hellas had geschenen. Ik lichtte de hielen, en daar barstten de bommen los, of er werd een Russische consul vermoord, of de *komitadsji's* deden een aanslag op den trein, waarmee ik had kunnen reizen, een spoorwegbrug, die ik pas was overgereden, brak onder den volgenden trein. Wat, oome, gevaar? Wanneer het kelderluik in uw woning openstaat, terwijl ge een fijne flesch wilt halen, dan breekt ge uw nek. Dat is gevaar. Wat in Makedonië gebeurt, maakt op de bevolking niet meer indruk dan een dakpan, die achter je neervalt: je kijkt even om, en denkt: „'t had weinig gescheeld.”

Toch, nadat ik Paulus' weg had gevolgd van Neapolis naar Beréa, over de bouwvallen van wat eertijds de Romeinsche kolonie Filippi was, en ik mij in Thessalonika had opgehouden om er het werk te verrichten, dat ik mij had voorgesteld te doen, heb ik Makedonië verlaten, en ben naar Servië gegaan. Hier, na een maand toevens, viel achter mij een ander drama voor: de ontzettende koningsmoord, welke, naar luid van den Metropoliet van Belgrado, den God van Servië zoo welgevallig was. Wel beschouwd, droeg de Turk, „de groote moordenaar,” ook hieraan de schuld. Op den Balkan gebeurt niets, of „Abdoel de Verdoemde” heeft het gedaan. Het staat in dagbladen te lezen. In Slavonië en Dalmatië, die ik vervolgens doorreisde, liep het landvolk te hoop, razend geworden... ditmaal niet door verdrukking, welke het van den Grooten Turk lijdt, maar van het Hongaarsche jonkerbestuur, dat de Servische bevolking treitert met een geniepigheid, zooals enkel op den Balkan de eene christenvolkstam de andere treiteren kan. Want laat ik het even zeggen: die interessante christenen van den Balkan zijn wilden, die een pretentie op beschaving doen gelden, welke alleen door Engelsche en Fransche reporters, ter wille van den oplaag van hun blad, zonder glimlach wordt aanvaard.

* * *

Liever zou ik niet spreken over de politiek der „Oostersche quaestie,” over moord en doodslag in Makedonië, over leugen, huiche-

De West-Balkan in Vogelvlucht.

EEN MARKTHOEKJE.

larij en onwetende napraterij in de Europeesche pers. *The poor man is wronged!* Dit zei, naar Heine's reisschets, een Engelsche vrouw van den Jood Shylock, bij een vertooning van *The Merchant of Venice* in het Londensche *Drury Lane theatre*. Ook ik ben van oordeel, dat den armen man, erger dan Shylock uitgekreten, onrecht geschiedt; dat, zoo iemand in het Oosten wordt mishandeld, het de Turk is. Maar waarom deze meening nog eens opnieuw toe te lichten? De leugen overwint niet enkel in de Oostersche politiek; het onrecht zegeviert niet enkel aan den Bosphorus; de domheid doet zich niet enkel in de onderdrukking van zwakke staten gelden. Dat dan anderen voortgaan tegen leugen, onrecht en domheid te strijden, mij bekruipt het schouderophalen van den Prediker: „al deze dingen worden zóó moede, dat niemand het zou kunnen uitspreken.”

Doch wát anders dan politiek te bespreken, wanneer Makedonië genoemd wordt? Langer dan zes maanden heb ik in dit land getoefd, en, behalve in Saloniki, was de bevolking slechts door één gedachte, door één arbeid bezig: de opstand. Ik ken dus de bevolking van dit schoone bergland niet. Maar ik heb het volk van Servië, Bosnië, Herzogewina en Montenegro in de rust van het gewone leven kunnen

gadeslaan, en dus werd mij ook het Makedonische volk verklaard. Want de Balkanvolken bezitten familietrekken, die zelfs niet door de Mohammedanen van Bosnië worden verloochend. Het mag dan waar zijn, dat Makedonië niet meer een Grieksch land is, overstroomd door het Slavendom, het is evenmin een Bulgaarsch land. De West-Balkan althans is geheel Servisch, de Servische taal is er overheerschend. Van Uskub tot Ragusa, van de IJzeren Poort tot Cetinje leeft er het bergvolk van een zelfde groot verleden: het Servische rijk, dat zijn ondergang vond in den slag op het Lijsterveld *) waarin zijn laatste Czar Lazarus om het leven kwam. Overal dan zingt nog de *goezlar*, op het klagend geluid van zijn eensnarig instrument, van de groote daden van Marko Kraljevič, den nationaal-Servischen held, die nu, zoo goed als Alexander de Groote, door de Bulgaarsche opstandelingen geannexeerd wordt.

* * *

Iets over den slag van Kossovo. Moerad I, de chalif der Osmanli, was reeds meester van Thraki,” en Thessalië, en had van

*) Serv. Kossovo-polje. 1377.

De West-Balkan in Vogelvlucht.

EEN BEDELARES.

Adrinopel zijn hoofdstad gemaakt, toen hij Makedonië en Albanië bedreigde, zoodat de Hongaren, Slaven en Walachen hunne veeten van eeuwen vergaten, en zich vereenigden tegen den gemeenschappelijken vijand. Czar Lazarus was aller opperhoofd, en Kroetsjeva zijn hoofdstad: op het Lijsterveld, wist men, moest de beslissende slag tusschen Turk en christen cerlang worden uitgevochten. Toen werd door herauten de daging uitgeroepen, die nog als volkslied door den Servischen *goezlar* wordt gezongen:

Ieder die Serv is en een Serv tot vader heeft,
Die van Servisch bloed is en van een Servisch huis,
Indien hij op het Lijsterveld niet komt strijden,
Zal, met zijn hand, al wat hij aanraakt zien verdorren.
Het graan zal niet meer bloeien op zijn akker,
In zijn wijngaard zal de druif niet meer bloeien!

Gaven alle Serviërs aan deze daging gehoor?
Waren de Turken waarlijk zoo talrijk, dat,
„indien alle Serviërs in zout waren veranderd,
al dat zout toch niet genoeg zou geweest
zijn voor een enkel maal hunner vijanden, en
dat de regen, neerdalende over het Turksche
leger, nergens de aarde kon bereiken? De
geschiedenis bevestigt deze bewering niet,
maar het voor de Serviërs zoo jammervol feit
was, dat Czar Lazarus werd gevangen, en

die hem aanhingen over de kling werden
gejaagd. Tot een Servisch soldaat sultan
Moerad doodde, waarop ook Czar Lazarus
werd vermoord.

Misschien was de Turksche overwinning van
de *Kossovo-polje* wel het gevolg van verraad.
Althans de *goezlar* weet heden nog te zingen
van den verrader Voek Brankovitsj, die, of-
schoon Lazarus' schoonzoon, met 12000 man
naar den sultan overliep.

Op het Lijsterveld heeft Voek Lazarus verraden,
Hij heeft verraden dien roemrijken vorst.
Dat de zon zijn aangezicht niet meer beschijne!
Voek heeft verraden zijn heer, zijn vader;
Hij zij vervloekt, en die hem verwekt heeft!...
Vervloekt zij zijn stam en zijn huis!

* * *

Gelukkig staat tegenover Voek Brankovitsj
de held Marko Kralsevitsj.

„Markus de Vorstenzoon” is een legenda-
rische held. Door naam en daden verper-
soonlijkt hij den opstand tegen de Turken.
Volgens den een heeft hij driehonderd jaar
geleefd, volgens den ander is hij onsterfelijk,
en herleeft telkens in de gedaante van een
dapperen *voivode*.

Vorstenzoon zelf, werd Marko opgeleid aan
het hof van Czar Steven *Doetsjan* (de bezielde).
Hij werd onderricht door een archimandriet,
zoodat hij Czar Steven's geheimschrijver kon
worden. Gedwongen, na den slag van Kos-
sovo, om met de andere rijksgrooten vazal
van den sultan te zijn, is hij de eenige die
voor den overwinnaar het hoofd niet buigt.
De Turken vreezen hem, de christenen be-
ginnen in hem hun verdediger, hun wreker
te zien, en de overwonnenen wachten slechts
op een gunstige gelegenheid om in opstand
te komen. Op een dag wordt Marko door
Turken beleedigd. Hij zint op wraak en
verwijdert zich. Nu wordt hij een held; hij
doodt draken; in het woud ontmoet hij de
vila — de berg-, bosch-, en zeevrouw — die
hem zijn einde voorspelt. De Turken jagen
hem na als ware hij een gemeene *heidoeck*,
een struikroover, en inderdaad Marko's zoon
wordt *heidoeck*, en sedert is in alle Servische
heidoecks Marko's geest gevaren, die strijdt

De West-Balkan in Vogelvlucht.

voor de eindelijke en volkomen overwinning van het Servische volk.

„Marcus de Vorstenzoon” is een vriend en beschermer van den kleinen, verdrukten man, dien hij verdedigt tegen de snoodheid van welken onderdrukker ook, en in wiens lijden en vreugden hij deel neemt. Hij is frank, hij is vroom, hij is vroed. Hij cert zijne ouders. Kleine gebreken heeft hij, dat is waar: soms drinkt hij te veel. Beter dat ge hem uit den weg gaat, want een niets brengt hem dan tot woede, en hij onderscheidt niet goed meer. Eigenlijk is Marcus de Koningszoon niemand anders dan Alexander de Grootte, vandaar zijn gevlekte paard, zijn liefde voor zijn moeder, zijn moed, zijn drift na te veel te hebben gedronken. Hij heeft een zwak voor vrouwen, toch, of juist daardoor, hecht hij zich aan geen harer. Ook hij sterft jong, helaas, net als Alexander, den zoon van Filippus den koning. Maar wanneer gij op zee, op berg, in het woud de *vila* ontmoet, en zij vraagt u: „vriend, wat is er van Alexander”? waarmee zij ook Marko meent, zeg dan, indien ge uw leven liefhebt, niet dat hij dood is. Zeg: „Alexander leeft en regeert!”

En zoo hebben de Bulgaren toch gelijk Marko en Alexander aan te roepen, want *voivode* of *heidoeck*, tegenwoordig zegt men *komitadsji* — de Serviërs houden zich rustig, maar de Bulgaren zetten den opstand tegen den Turk, door Marko begonnen, voort.

* * *

Ik heb daarom niet veel sympathie voor die door den Turk „verdrukte volken” van den Balkan, wyl zij, eenmaal door hun hardnekkigen opstand en — als het der groote mogendheden te pas komt — geholpen door Europa, vrij, niets eerder te doen hebben dan muzelman en Jood te verdrukken. Niettemin is, althans de eerste, wat de landbevolking betreft, van hun eigen ras: afstameling of van groote grondbezitters na de overwinning van de Halve Maan tot het muzelmansche geloof overgegaan om hun

eigendom te redden, of van de Bogomilen, die Balkanvoorgangers der Hervorming, die, van het christelijk geloof reeds afkeerig gemaakt door de onhebbelikheden der geestelijkheid, en de onmogelijkheid erkennende van een terugkeer tot het primitieve christendom, in den Turkschen godsdienst iets meer van Christus vonden dan de meeste christenen vermoedden.

De Joodsche gemeente van Salonika weet ook wel wat zij na een „vrijmaking van het Turksche juk” van de christenen zou hebben te wachten: de geschiedenis onzer dagen in Roemenië leert het haar. Servië is reeds lang Jodenschoon, maar sinds de bloeiende Joden-gemeenten, die eertijds in het land bestonden zoo goed als uitgeroeid zijn, heeft het er aan gedacht den Joden burgerrecht te schenken.

UITGEWEKENEN IN DE BUURT VAN VRANIA.

Wat de *moslemin* van de christelijke verdraagzaamheid hebben te wachten, leeren zij door de jongste geschiedenis van Kreta, en Europa zou dat tevens leeren, indien het niet blind was voor de euvelheden door een christelijke bevolking op een muzelmansche gepleegd. In Servië zijn zoo goed als geen mohammedanen meer. In Nisj en in Belgrado klimt de *moeëddin* nog dagelijks op den trans der minaret om de Geloovigen op te roepen tot het gebed, maar als de stem van een die roept in de woestijn is de zijne, en de deur der moskee kon wel gesloten blijven. Enkel Bosnië en Herzogewina bezitten nog een talrijke mohammedaansche bevolking, wyl deze landen, in naam althans, onder

De West-Balkan in Vogelvlucht.

suzereiniteit des sultans staan. De Oostenrijk — Hongaarsche regeering heeft op zich genomen de rust in deze gewesten te handhaven en doet alles om den *moslem* haar overheersching niet te doen drukken.

* * *

EEN ZIGEUNERFAMILIE.

Na het ontzettend koningsdrama in de *konak* van Belgrado, lijkt het spottennij te zeggen van het Servische volk, dat het zachtzinnig is. Maar dat zijn al de Oostersche volken. De Turken, met rust gelaten door de christenen, zouden niet wreeder en woester zijn dan de anderen.

Pas bij Zjebeftsjé de Servische grens overgestoken, of de rustige arbeid kwam mij te gemoet met de blijdschap van goed onderhouden velden, die een voorspoedigen oogst beloofden. De herinnering aan de droeve verlatenheid van de bergen in Oed-Servië en Makedonië schrijnde mij toen. Toch, van nabij gezien, is die Servische welvaart minder groot dan hij lijkt. Het land verkeert in dien overgangstoestand, waarin het nog niet geheel een Westersche, en niet meer geheel een Oostersche natie is. Volk van landbouwers en varkensfokkers, kennen de Serviërs nog niet geheel het individueele eigendom van den bodem. Het onverdeelde grondbezit der *zadroega*, de familie welke sinds vele geslachten bijeen is gebleven onder leiding van het gekozen hoofd, den *knese*, is door de Turksche overheersching geëerbiedigd, opnieuw een bewijs, dat het daarmee

voor de christelijke bevolking zoo kwaad niet gesteld was. Dus is er in de *zadroega* voor het persoonlijk initiatief, noch voor de individueele energie ruimte. Heel poëtisch dat *zadroega*-leven, maar wanneer men het nog zien wil moet men zich haasten. Het verdwijnt, zooals het — primitieve vorm der samenleving — overal elders in Europa verdwenen is voor de Romeinsche opvatting van het eigendom met zijn recht om te gebruiken, te misbruiken, te verbruiken. De armoede in den vorm van pauperisme is in Servië onbekend; de weelde eveneens: zelfs Nisj en Belgrado, de twee grootste steden, twee dorpen nochtans — Nisj 25.000, Belgrado 60.000 inwoners — zijn van den uitersten eenvoud.

De *zadroega*-familie leeft in een gemeenschappelijk huis, dat van den *knese*. Enkel de gehuwde familieleden hebben terzijde hun woning,

maar in de rusturen of in den winter zijn allen bijeen: de vrouwen doen het handwerk onder toezicht van de gemeenschappelijke moeder, de mannen, afgezonderd natuurlijk, knutselen of luieren, of luisteren naar den *goezlar*, van wiens reciet de Turk altijd het gelag betaalt. De aardigheid zou er af wezen, indien er voor de volken van den Balkan eens geen Turken meer bestonden.

O ellendige Turk, je verliest al je landen,
In Oud-Servië en in Makedonië!

Serv en Bulgaar, christenen, zijn je overwinnaars
Aan alle vier hoeken van den wind!

De Swaba *) kan je niet langer verdedigen.
Opgerukt dus, O Islam, weg naar Azië,
Want in den Balkan verlies-je je laatste mannen.
Serv en Bulgaar hebben een harde huid en drijven
[je voor zich uit. ...]

De Turk zegt: „God! wat moet ik doen?”

De christenen zijn sterk, en allen als een man. ...

De Turken zeggen: „Waar moeten wij ons ver-
[bergen?”]

O, prins Nikita †), sluit een verbond met je broeder,
Tegen de Swaba's, tegen de Turken!

Nikita's naam zal onsterfelijk zijn,
En die van Obrenovitsj §) zijn broeder.

*) Duitscher = Oostenrijker,

†) Van Montenegro.

§) Waarschijnlijk wordt nu voor Obrenovitsj Karageor-gevitjs gezongen.

De West-Balkan in Vogelvlucht.

Op den duur is dat eentonig, altijd weer dezelfde Turkenhaat. Maar in Servië heeft men het tenminste uit de eerste hand, en de Serviërs weten waarom zij de Turken haten, wat met de blinde *goezlars*, die in de Europeesche kranten over de Turken zingen, niet het geval is.

* * *

Misschien zouden de Serviërs nog beter doen minder over den gehaten Turk te zingen, en ijveriger te bewijzen, dat zij hun „vrijheid” waard zijn; ietwat minder politiek, ietwat meer werklust zou hun niet kwaad staan. Hun land is er in de halve eeuw, dat zij den Turk hebben afgeschud werkelijk niet zoo op vooruitgegaan, dat zij bewijzen alles gewonnen te hebben door den Turk te verliezen. Zeker, het ziet er beter uit in Servië, het land, dan onder Turksch bestuur; de administratie is er ietwat geregelder, wat het beste uitkomt in Nisj en Belgrado. Maar 't is niet enkel de heilige administratie, welke een volk zalig maakt. En dan, hoe gebrekkig

is zij er nog! Er ligt nog veel land braak, de wegen zijn er bedroevend, de verkeersmiddelen schaarsch. Belgrado en Nisj zijn twee banale groot-dorpen, die enkel wat lijken door hun mooi geboomte in de straten. De Serviërs zijn een primitief volk, dat den Oosterschen slaap nog in de oogen heeft.

Maar een zachtzinnig volk, daar neem ik niets van af. Serviër of Slaaf, de naam duidt knechtschap aan; er is iets van de knechtschap van duizenden jaren over gebleven in de zachte onderworpenheid van hun leven, van hunne manieren. Iets aarts-vaderlijks ook, door de *zadroega* bewaard. Nijverheid kent dit land niet. Het geringste van kleding en huisraad is *zadroega*-werk. De vrouwen spinnen, weven en borduren de kleeren; de mannen bebouwen het land, fokken het vee, verrichten de ambachten: niemand is er knecht of meid, niemand meester van knechten en meiden. Wanneer het in den oogsttijd druk loopt, noodigt de *zadroega* de leden van de dichtst bij wonende familie uit. Dezen komen op den bepaalden

USKUB MET DE BRUG OVER DEN VARDAR.

De West-Balkan in Vogelvlucht.

dag als gasten die mede arbeiden, zonder de hand uit te steken voor loon, wetende dat zij slechts hebben te vragen om ter zijner tijd dezelfde hulp te erlangen. Dan, na den arbeid, een rondedansje: drie schreden links, een schrede rechts, de armen over elkaars schouders, heel statig, heel langzaam, zonder uitbundige vroolijkheid; of een mopje muziek van een voorbijgaanden zigeuner, die een halven dag speelt voor een korst brood en een nacht op den hooiberg, en tegen den morgenstond, zijn viooltje onder den arm, verdwijnt. En dat is muziek, dit zigeunervioolspel: primitief zooals alles in dit land, poëtisch ook zooals alles, met klanken van zeer oude tijden er in, lang geleden, toen de menschheid nog jong was, en hare weemoeden noch hare vreugden kon verklaren, maar wel uitspreken in wonderlijke melodieën die nu verstorven zijn, doch een enkele maal woord zijn geworden in het Hooglied en in de Ilias.

* * *

EEN OFFER VAN KURBAN BARIAM.

Te Belgrado, uit het aardige parkje *Kalimegdan*, over den breeden Sava heen, die zich iets verder vereenigt met den Donau, kijkt men over de vlakke van Slavonië: het broedervolk, dat in plaats van het Turksche „juk” het Magyaarsche draagt, en vindt, dat het bij de ruil niet veel gewonnen heeft. Semlin is daar de eerste stad van Belgrado uit: een gedoente met het paspoort om van Belgrado naar Semlin, en van Semlin naar Belgrado te komen, reis van twintig minuten, met de boot, als het *tezkeré*-gehaspel in Turkijë. Toch behoort het volk van Slavonië tot dezelfde natie als dat van Servië, het verschil is enkel, dat de Katholieke godsdienst daar de overhand heeft op de Orthodoxe, en het Servisch aan gene zijde van den Sava, de Cyrillische letterteekens heeft afgelegd. Eerst nu krijgt de reiziger door den Balkan een denkbeeld van de grootheid van het oude Servische Czarenrijk, dat op de Kossopolje te niet ging. Van Oud-Servië, nog door den Turk vastgehouden, door Servië buit eener middeleeuwsche soldateska, door Slavonië in latenten opstand tegen den Magyaar, door Bosnië en Herzogevina „ge-occupeerd” door het Oostenrijk-Hongaarsche leger, op de Zwarte Bergen van Prins Nikita, overal klinkt hem de Servische taal in de ooren! Maar bij Bosna-Brod komt hij weer in muzelman's land, dat hij boven Uskub heeft verlaten, en 't is feest voor zijne oogen.

Bosnië en Herzogevina zijn niet slechts de twee schoonste en vruchtbaarste landen van den West-Balkan, zij worden het best gecultiveerd en geadministreerd, en bewijzen, dat de oplossing der „Oostersche quaestie” niet ligt in een volkomen vrijmaking der Balkanvolken, maar in de voogdijschap van een of andere Westersche mogendheid, liefst met het recht van contrôle door de andere. Waar de Westersche samenleving de Oostersche ontmoet en, zooals in Tunesië en Egypte, niet tracht te verdringen, daar, aldus ook in Bosnië en Herzogevina, ontwikkelen zich beiden in schoonheid en welvaart. Evenals Tunis en Kairo, is Serajewo, Bosnië's hoofdstad aan de Midljaska, een vereeniging van Westersche en Oostersche stad, waarvan de laatste het natuurlijk wint van de eerste in

De West-Balkan in Vogelvlucht.

schilderachtigheid, maar de eerste van de laatste in comfort. Te leven in zulke steden is een lust.... den verstandige wien het overal een leerzaam [genoegen is te leven.

reiziger een schuil vindt voor den nacht. In Bosnië een natuur weeldevol van Noordelijke gewassen, uitgestrekte en dichte eikenbosschen, de appel, de pruim, in den winter

GRIEKSCH OOGSTFEEST IN MACEDONIË.

Rijke kunst- en natuurhistorische museums en prachtige moskeeën, vroolijke winkelstraten en kleurige bazaars, cafés met dagbladen en illustraties en mohammedaansche koffiehuisjes met lekkere koffie, borrelende nargileh's en gemoedelijke praatjes, boekhandelaars met het nieuwste van de wereldlitteratuur, en Koranstudenten met slechts één boek — *El-Kitab* — het Boek bij uitnemendheid, inderdaad een geheele bibliotheek waard: dit zijn de velerlei aantrekkelijkheden van een stad als Serajewo. Dan de wandelingen buiten de stad: vele bruischende rivieren tusschen dichtbeboomde rotsoevers, den horizont afgesloten door bergketens van steeds hooger steiging en grilliger kamvorming, de hoogste haast geheel het jaar door met sneeuw bedekt. Op de lagere bergtoppen bouwvallen van Servische feudale kasteelen, of gastvrije kloosters, waar de

beeren, wolven, wilde zwijnen, vossen; in Herzegovina de subtropische natuur: de palm, de granaat, de vijg, tevens in den aemachtigen zomer, droogte, dorheid, tot waar de bergen stijgen en die Zwarte Bergen naderen, waar, in Cetinje, vorst Nikolaas 's morgens op zijn stoep zit en zijn volkje van aartsvaderlijke zeden, aartsvaderlijk regeert.

* * *

Servisch land, dit alles, met overal van het landvolk, den Servischen groet: *dobar dan* *) en *S'Bogom* †); overal de *goezlar*, die zingt van den slag op de *Kosovo-Polje*, van Marko Kraljevitsj, die den Turkenhaat legendeert. Alleen in Bosnië en Herzegovina zingt

*) Goeden dag.

†) In Gods hoede!

De West-Balkan in Vogelvlucht.

hij wat minder luid, want hoewel dan „Franz-Jozef” er de brave christenen beschermt, de Turk is er de landheer gebleven, en al is hij zoo goed een Serviër met een Servischen naam op *vitsj* als de christenen, zijn tegenwoordigheid is hinderlijk. De oude christenverdrukking van den Turk is met de Turksche administratie, waarvan zij een uitvloeisel was, verdwenen, de oude Turkenvrees en -haat van den christen leeft er voort. En zoolang er in Serajevo, in de prachtige *Tsjareva Džamija* — de keizerlijke moskee — herinnering aan sultan Mohammed II, den overwinnaar, in de *Begova Džamija*, gesticht door Chosrev, den eersten Turkschen gouverneur, op het geroep van den *moeëddin* nog Geloo-vigen hun gebed komen doen, is het christen-

MARKTPLEIN TE SARAJEVO.

hart niet gelukkig. Indien de christenen van Bosnië het voor het zeggen hadden, zooals hunne broeders in Servië, niet één „Turk” zou er in het land blijven. Is 't niet een dagelijksche ergernis, dat „Franz-Jozef” het land bezet houdt, en de christenen toch hun schuld aan den Turk moeten betalen, juist zooals onder Turksch bestuur? Waar dient een christenregeering voor, zoo niet om den „Turk” te verdrukken?

Een illustratie van dien moedwil der christenen om den „Turk” te treiteren, zag ik in een Bosnisch dorp. Ik was, na een wandeling, een koffiehuisje binnengegaan, dat, naar Mohammodaansch gebruik, tevens een barbierswinkel was. Eenige *moslem*en zaten er, de beenen onder het lijf gekruist, op den *divan*, het ietwat hoogere gedeelte langs den muur.

Zij rookten en koutten, terwijl, in het midden, op een stoel gezeten, een der hunnen zich door den *kahwadsji* liet scheren. Het „jonge mensch” ging rond met nargileh's hier, kopjes koffie daar, glazen thee ginds, waarvan hij het bedrag door een krijtstreepje aan de balk noteerde. Er kwam een christenboer binnen, die zich, na het gebruikelijke *dobardan*, neerzette. Zijn komst was den aanwezigen een ergernis, zoo niet een ontsteltenis, dat was te merken. De barbier hield even met scheren op, „het jonge mensch” vergat het streepje te zetten van een glas gerstewater, dat hij gebracht had, de praters braken hun gekout af, de binnengekomene bestelde een kopje koffie. Er zat een onweer in de [lucht, dat met de uitbarsting] niet lang wachtte: in plaats van de bestelde koffie aan te nemen, liet de boer het door het „jonge mensch” brengen naar een grijsaard met een witten turban, die op den *divan* zat, en zei: „Abdoellah-beg, ik geef je die koffie voor wat ik je schuldig ben.”

Tot eenig antwoord maakte de grijsaard een gebaar van gering-schatting. „Wät?” zei de ander, reeds driftig van stem, „je weigert mijn koffie als betaling van mijn schuld? dáar dan, tabak, stop je *tsjiboek* met mijn tabak en wij zijn quit,” en hij wierp hem een zakje tabak voor de voeten. De Turk, klaarblijkelijk verontwaardigd, maar uiterlijk onverstoorbaar kalm, raapte het zakje tabak op, wierp het den eigenaar terug, en antwoordde: „Je bent een schoft!”

Het was den boer om ruzie te doen, maar de kalmte van zijn schuldeischer bracht hem uit zijne voegen. Hij stond op, en begon te schreeuwen: „Zoo, je weigert mijn koffie, je weigert mijn tabak als betaling, weet je wat je dan krijgt? Je krijgt een...” hij voegde de daad bij het woord, het „woord van Cambronne,” zooals de Fransen het noemen.

„Schoft!” herhaalde de Turk, die nu zijn kalmte verloor, „als je niet dadelijk weggaat, sla ik honderd talhouten op je nek stuk!”

De kwaadheid van den Turk bracht den

De West-Balkan in Vogelvlucht.

christen in goed humeur: „honderd talhouten op mijn nek stuk slaan?” sarde hij lachend. „Je weet wel, dat dat niet meer gaat, Abdoellah-beg. Ik zou er honderdvijftig op je kop stuk slaan. Onder „Franz Jozef” is een *raia* *) de meerdere van den grootsten beg.”

De grijsaard verbleekte, doch mompelde de gewone beleediging, welke men in het Oosten steeds hoort, wanneer twee mannen met elkaar twisten, en die ik hier niet zal herhalen. „De ellendeling,” prevelde hij luid, „hij is mij tien *keble* †) graan schuldig, en hij wil me betalen met een kop koffie.”

„Tien *keble*!” riep de christen, wiens woede opnieuw opvlamde. „Hij zegt, dat ik hem tien *keble* schuldig ben! Dief, en zoon van een dief, ik ben-je niets schuldig, want je vaders hebben den grond gestolen van mijn vaders, en wanneer je mijn koffie en mijn tabak niet wil hebben, dan krijg-je een . . .”

De Turk scheen deze bedreiging kalm op te nemen, hij glimlachte verachtelijk, en wendde het gelaat af, terwijl de kwade betaler vloekend heenging.

* * *

Naarmate men, Herzegovina door, Dalmatië nadert, verliest de Servische taal haar alleenheerschappij, en moet zij een deel harer rechten afstaan aan het Italiaansch: de reiziger komt in het gebied der oude republiek van Ragusa, mededingster van Venetië, navolgstster ook, vervallen en vergeten, evenals de romantische dogenstad. Hij is weer in een land der Westersche beschaving, bedoeld als een eigen grootsch en schoon verleden, en niet als een betreurenswaardige navolging van het vandaag.

Ragusa is een Venetië zonder kanalen, maar met bergstraatjes. Steeds onder geestelijke en politieke voogdij van de oudere

en schoonere zuster, aan de overzijde der Adriatische Zee, heeft het die nagevolgd in zijne paleizen en kerken, in zijne kloosters en klokkentorens, en het is geworden een knussig stadje met heerlijke omstreken, en een droomerig uitzien op de Adriatica. Aan geopende vensters, in stille opklimmende straatjes, in oude Venetiaansch-gotieke paleizen met wapenschilden boven de deur, spelen lieve juffers op de piano het *Miserere*, en wanneer een ondeugend tourist op den inval komt op den rug zijner hand een zoen te laten klinken, staken zij, verlokt door dit welbekend en veelbelovend geluid, haar spel, en kijken nieuwsgierig uit het venster, teleurgesteld maar toch glimlachend.

Geheel deze kuststreek der Adriatische Zee is Italiaansch van taal en van zeden: de Italiaansche zelfkant van het Servische Czarenrijk. Zoodra klimt de reiziger weer niet de bergen op, of hij verneemt opnieuw het Servisch, vooral in dat merkwaardig bergvorstendometje Montenegro, dat, alle tijden een vast bolwerk tegen den Turkschen overheerscher, nog heden de kern is van de Servische volken, en in zijn heerscher, vorst Nikolaas, een dichter bezit, die bij levenden lijve zijne werken klassiek ziet worden.

Montenegro is het zonderlingste bergland van den geheelen West-Balkan, en de Mon-

BOSNISCHE BOERENTYPEN.

tenegrijnen zijn er het eigenaardigste volk van. „De Schepper, vertelt een legende, toen hij de aarde schiep, droeg in een zak op

*) De in het land geboren christen.

†) *Keble* = een maat van 50 kilogram.

den rug de bergen, die hij met handenvol uitstrooide, hier en daar, doch boven Montenegro scheurde de zak: de bergen rolden er

quaestie" niet is opgelost. Montenegro kan niet zonder Turkenhaat, en is niets zonder deze vijandschap van eeuwen, welke aan zijn kleine bergvolk een groot-schen karaktertrek leent.

EEN MARKT IN BOSNIË.

uit, een hoop op elkaar, en daar zijn ze nu zoo blijven liggen."

Het is inderdaad niet een bergketen, Montenegro, het is een agglomerate van bergen, welke reeds in Herzegovina begint, in Noord-Albanië eindigt, en in Noord-Makedonië dieper het land in gaat: berg op berg, met kleine ronde dalketens, waarin, als het zwaar regent of de sneeuw smelt, zich kleine meeren vormen, die na eenige dagen verdwenen zijn, door den poreuzen steen gedronken. Zij doen denken aan de Biblebonzen bergen van het kinderdeuntje: „met biblebonzen huizen en in die biblebonzen huizen leven biblebonzen menschen", want zij hebben allewel wat vreemds, die Montenegrijnen, iets aartsvaderlijks ook, met hun bloedwraak en hun grotesken Turkenhaat. Als dichter zet de vorst van Montenegro een overlevering voort: zijne voorvaders waren óók dichters; als strijder en Turkenvechter eveneens: zijn voorganger Mirko werd „Het Zwaard van Montenegro" genoemd, en deed het Servische volk gelooven, dat in hem Marko Kraljevič, de held, opnieuw was herleefd; als vorst regeert hij zijn volkje, evenals „m'nheer van Son, den braven kapitein", 's morgens op zijn stoep, wanneer het mooi weer is. Ook hier is het knussig, maar een knussigheid van andere soort dan in Ragusa, dat dood is. Montenegro leeft, Montenegro zal leven, zoolang de „Oostersche

overal waar hij ze zag, en steeds wanneer hij den Turk een berg kon afnemen, deed hij dat: een kale berg meer, waar het Servische volk vrij kon ademen. Het is dus zoo begrijpelijk, dat de Montenegrijn aan de toekomst van zijn volk gelooft, en in Nikita en diens zonen toekomstige Czaren ziet van de nieuwe Servische openbaring, waarvan Marko Kraljevič de heiland en Voek Brankovič de Satan is. Marko's geest is gevaren in iederen Montenegrijn, die een geweer kan hanteeren; Voek's geest, die verrader der Servische zaak, welke één is met die der Christenheid in den Balkan, is naar Montenegrijnsch oordeel, gevaren in de Svaba's, die het *status quo* willen bewaren en durven beweren, dat Nikita alles gekregen heeft wat hem toekomt, nu hij in Antivari een uitgangetje op de Adriatische Zee, en op het meer van Skoetari een venstertje in Albanië heeft opengekregen. Alsof aan de overzijde van het meer van Skoetari niet de Albaneezen leven, die in den Islam zijn, wat de Montenegrijnen in de Christenheid zijn: de moedigste, de wildste, de fanatiekste soldaten van de zaak, die hun heilig is.